

9-NEMIS VA INGLIZ TILINI IMKONIYATI CHEKLANGANLARGA QULAYROQ O'RGATISH YO'LLARI.

Ergashev Asadbek Bahromjon o'g'li

*Farg'ona Davlat Universiteti Chet tillari fakulteti Xorijiy til va adabiyoti: Nemis tili yo'nalishi-2
bosqich talabasi*

Annotatsiya. Bu maqolada chet tillarini, (asosan ingliz tilini) imkoniyati cheklangan bolalarga o'rgatishning sabablari va ahamiyati haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, aynan qanday metodikalar qo'llanishi va ularning beradgan natijalari haqida ham fikr yuritiladi. Avvalo, nega aynan imkoniyati cheklangan bolalarga biz til o'rgatishimiz kerak degan savolga javob berishimiz kerak. Hozirgi innovatsion zamonda, nogironligi bo'lgan o'quvchilar maktablarda zo'ravonlik va cheklovlarining sezilarli darajada oshgan ko'rsatkichlariga duch kelishmoqda. Bunig natijasida jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatda siqib chiqarishga intilishlarni ko'rish mumkin.

Kalit so'zlari: imkoniyati cheklangan, interaktiv, didaktik, o'yin turlari, tajriba qilish, didaktik o'yin turlari, kinestetik, demotivatsiya, vizual o'rganuvchi.

Kirish. Ma'lumki shu kungacha til o'rgatish va uning samarali usullari haqida juda ko'p tadqiqotlar olib borilgan va ko'pchiligi samarali yakunlangan. Hozirgacha keltirilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra, tilni turli metodiklarda o'rgatilishi nafaqat aqlan va jismonan sog'lom bolalarda, balki imkoniyati cheklangan bolalarda ham yaxshi samara berishiga umid qilamiz. Shuningdek, A.F. Osborni ng 1939- yilda fanga olib kirgan va sinagan didaktik o'yin turlari haqida ham ma'lumotlar keltiriladi. Avvalo, didaktika (1) iborasiga ta'rif beramiz.

Didaktika bu-qadimgi yunoncha: didaktikos — „o'rgatuvchi“, „ta'lim beruvchi“) — pedagogikaning tarmog'i. Ta'lim nazariyasi bilan shug'ullanadi. „Didaktika“ atamasi ilk bor Yevropada 17-asrda o'qitish va ta'lim jarayoni haqida asarlar yaratgan olimlar tomonidan qo'llanila boshlagan O'rganish natijasida didaktik yo'llarda tilni o'rgatish samarali usul ekanligi xulosalandi. Didaktik o'yin (2) - ta'lim beruvchi usul bo'lib, bu usul muayyan ta'limiy maqsadlarga erishishga yani o'tilgan o'quv materiallarini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo'ladi. Har bir didaktik o'yinni o'tkazishda muayyan bir vazifa maqsad qilib olinadi. Masalan, chet tilini o'rgatishda didaktik o'yinlardan, rasmni farqlang yoki rasmdagi narsa-hodisalarning nomlarini chet tilida ayting kabi Didaktik o'yinlar esa bolalarning aqliy qobiliyatini ishlatishga qartatilgan aralash turdagi o'yinlar hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar va maktab yoshidagi bolalarga aqlni ishlatib, harakatlar bilan ta'lim berish asosan AQSHda 60- yillarning boshida keng tarqaldi. Boshqa g'rab davlatlarida ham asta sekinlik bilan aql bilan ishlash yoki aqlni aralash o'yinlarda ishlatish keng qo'llanilgan. Masalan, didaktik o'yinlarning aqliy hujum usulini birinchi marta 1939- yilda A.F. Osborn qo'llagan (3). Bu usulni g'oyalar to'plami (banki) deb ham nomlagan.

U quyidagi turdagi didaktik o'yin turlarini fanga olib kirgan. -muommoli vaziyat yaratish;

-g'oyalarni shakllantirish ularning eng samaralisini tekshirish va baholash.

Imkoniyati cheklangan bolalarning hammasida aslida yangiliklarni o'rganishga va izlanishga imkoniyatlari turlicha holatda bo'ladi. Sababi ularning imkoniyatlari turli tarafdin cheklangan bo'ladi. Masalan, kimdirda eshitish, kimdirda gapirish yoki harakat taraf lama cheklangan bo'lishim umkin. Ahamiyatli bo'lish kerakki, imkoniyati cheklangan bolalar deb, ularga bilim berish salohiyatini kamaytirmaslik yokida umuman tashlab qo'y maslik kerak. Albatta, imkoniyati cheklangan bolalar alohida o'qitish va o'rganish metodlariga, alohida muhit va individual yondashishga muhtoj bo'lishadi.

Bunday mahsus bolalarni o'qitishda turli ko'z g azma materiallari, didaktik o'yinlart va interaktiv mashg'ulotlar qo'llansa, ularda ilm o'rganishga bo'lgan qiziqish ham ortadi va yaxshi natijalarni ham ko'rsatishadi. Demak, maxsus bolalarni o'qitishda biiz quyidagilarga e'tiborli bo'lishimiz kerak:

- muqobil dastur mavjudligi;

-dasturni ta'minlovchi maqsad va ma'lum natija ko'zda tutilganligi; -darsni rejalari va ko'rgazma matreallari shakllantirilganligi; -kerakli texnologiyalar bilan ta'minlanganligi;

- muqobil sharoit va muhit yaratilganligi;

-pedagog o'qituvchi birligiga maxsus terapevtlar biriktirilganligi.

Tadqiqot mavzusi bo'yicha nashrlarni o'rganar ekan, shuni ta'kidlash mumkinki, maktab o'qituvchilari faol o'qitish usullarini e'tibordan chetda qoldirmaydilar va ularni o'quvchilar bilan darslarida tatbiq etishga harakat qiladilar. N. M. Kleimenova, S. S. Kuklina va E. L. Berdnikova, E. A. Pavlova, A. Yu. Yusupovalar o'z maqolalarida o'rganishga faoliyatga asoslangan yondashuvning ahamiyatini qayd etadilar va o'qituvchi o'z darsini faol o'qitish usullaridan foydalangan holda qurishi kerak bo'lgan asosiy tamoyillarni ta'kidlaydi. Shu bilan birga, N. M. Kleimenova va E. L. Berdnikovalar faol o'qitish usullarining o'ziga xos tasniflarini beradilar. Ko'pgina o'qituvchilar,,,,, turli mavzularda o'z qo'llari bilan ishlab chiqqan darslarni taqdim etadilar, ko'pchilik ma'lum o'qitish texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha o'zlarining tajribalari haqida yozadilar. Masalan, I.I.Petrichuk o'zining ingliz tili darslari doirasida turli loyihalardan foydalanish bo'yicha ko'p yillik tajribasini va o'z darslarida M.P. texnologiyasini tasvir laydi. Z.M. Davydova o'yinni chet tillarini o'rgatish usuli, M. A. Ariyan esa chet tilida rolga asoslangan muloqot deb hisoblaydi. Demak, ko'ramizki, loyiha va rolli o'yinlar texnologiyasi atroflicha ko'rib chiqiladi, munozara esa darsda ham ko'p qo'llanilsa-da, har tomonlama tahlil qilinmasdan, faqat asarlarda tilga olinadi.

O'yinlarning darsdagi o'rni va o'yinga ajratilgan vaqt bir qator omillarga bog'liq:

a) talabalarni tayyorlash;

b) o'rganilayotgan material;

v) darsning aniq maqsadi va shartlari.

Agar o'yin dastlabki mustahkamlash uchun o'quv mashqi sifatida ishlatilsa, unda darsning 20-25 daqiqasini ajratish mumkin. Kelajakda ushbu o'yin 3-5 daqiqa davomida o'tkazilishi mumkin va o'tilgan materialni takrorlash, shuningdek, darsda dam olish vazifasini bajaradi.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, qabul qilingan xalqaro konventsionalarga qaramay, ko'rish qobiliyati jiddiy buzilgan kattalar uchun ta'lim olish shartlari to'liq bajarilmaydi. Shunga qaramay, ko'rish qobiliyati zaif odamlarning zamonaviy jamiyatiga ijtimoiy va kasbiy integratsiya bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun ishlaydigan bir qator tashkilotlar ushbu aholi uchun chet tillarini o'rganish imkoniyatini oshirish bo'yicha tavsiyalarni keng tarqatmoqdalar. Tavsiyalar universitetlar va o'quv markazlari tomonidan operatsion strategiyani qabul qilishni nazarda tutadi, unga quyidagilar kiradi:

* chet tili o'qituvchilarining ko'rish qobiliyatini yo'qotish va uning oqibatlari bilan bog'liq muammolarni bilishi (ma'lumot pedagogika, psixologiya va metodologiya bo'yicha universitet kurslari tomonidan taqdim etiladi; turli xil Internet manbalari). Bugungi kunga kelib, o'qituvchilarning aksariyati ko'zi ojiz o'quvchilar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan bilimlarga ega emaslar va ushbu toifadagi shaxslarni o'qitishga qodir emaslar;

* axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va moslashtirilgan texnik o'quv vositalaridan foydalanish (masalan, ekrandagi matnlarni ovoz chiqaradigan maxsus sintezator dasturlari yordamida internetda ishlash);

* ma'lumotni idrok etishning etakchi kanaliga (teginish, eshitish, ko'rish) qarab ob'ektlarni turli xil idrok etishga asoslangan, chet tillarini o'qitishga ko'p hissiy yondashuv texnologiyasidan foydalangan holda ta'lim saytlarida ko'zi ojizlar uchun moslashtirilgan o'quv kurslarini ishlab chiqish, kontseptsiyani shakllantirish va yodlashga qaratilgan. Internet orqali tillarni o'rganish juda istiqbolli, chunki u ko'rish qobiliyati jiddiy buzilgan talabalar tez-tez duch keladigan harakatchanlik muammolarini hal qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asanbayev A. Z., Kutaebayev T. J., Axmetova G. M. jahon makoniga integratsiya qilish maqsadida kompyuter-innovatsion texnologiyalar va elektron darsliklar orqali nogironlarga ingliz tilini o'rgatish // xalqaro amaliy va fundamental tadqiqotlar jurnali. 2015. № 6: 3 soat ichida. 327-329-betlar.

2. Gritsishina N. A., Guryeva L. V. o'yin texnologiyalaridan foydalangan holda ko'r va ko'zi ojizlarga chet tilini o'rgatish usullari // zamonaviy fan va ta'lim almanaxi. 2011. № 4 (47). 124-127-betlar.

3. Inchon deklaratsiyasi. Ta'lim 2030: umumjahon inklyuziv va adolatli sifatli ta'lim va umrbod ta'limni ta'minlash [elektron resurs]. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813m.pdf> (kirish: 11.09.2017).

4. Litvak a G. ko'zi ojizlar va ko'zi ojizlar psixologiyasi: darslik. nafaqa. Qarang: O'sish. davlat ped. un-t nomi bilan A. I. Gertsen, 2006 Yil. 336 s.

5.(2023,October). 144-147 betlar.ISOC International Scientific Online Conferences.Journal of Google scholar